

12. Соляник К. Є. Муніципальна реформа в Україні як вимога часу / К. Є. Соляник // Вісник центральної виборчої комісії. – 2014. – № 2 (29). – С. 80-84.

Определены основные проблемы проведения муниципальной реформы в Украине: замедленное приближение Украины к европейским стандартам по всем направлениям муниципальной политики; централизованная система управления значительно ограничивает предметную подведомственность местного самоуправления и не позволяет его субъектам решать вопросы, которые фактически имеют местное значение и т.п. Охарактеризованы перспективы и результаты муниципальной реформы в Украине.

The main problems of carrying out municipal reform in Ukraine are defined: the slowed-down approach of Ukraine to the European standards in all directions of municipal policy; the centralized control system considerably limits subject jurisdiction of local government and doesn't allow his subjects to resolve issues which actually have local value, etc. Prospects and results of municipal reform in Ukraine are characterized.

Стаття надійшла до редколегії 22.11.2016

УДК 323.233:316.4.051.2

Воробйова Т. Л., ДонНУ імені Василя Стуса

ЕТАПИ ПОЛІТИЧНОГО ПРОТЕСТНОГО РУХУ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Протест в сучасному світі набув широкого розмаху, ставши, таким чином, не тільки актуальною, але й гострою проблемою. Всі ці масові акції ставлять перед дослідниками не стільки задачу вивчення окремих акцій, скільки розуміння закономірностей розвитку протестного руху, для виявлення різноманітних сценаріїв подальших подій. У статті запропоновано етапи протестного політичного руху в Україні. На основі розглянутих етапів вважається доцільним накладання отриманих результатів на циклічно-хвильову теорію розвитку суспільно-політичних процесів.

Актуальність теми і аналіз останніх досліджень. У будь-якому суспільстві чергуються стани стабільного існування з періодами криз, катаклізмів, відкритих зіткнень людей. У всіх цих

різноманітних процесах і станах соціуму помітне місце відіграють дії людей, в яких вони висловлюють свій протест проти того чи іншого соціального явища, політики держави, рішень влади тощо. Прояви і результати політичного протесту неоднозначні. В одних ситуаціях вони сприяють стабілізації суспільства, його динамічному розвитку, а в інших, навпаки, стають причиною його стагнації, деградації і навіть загибелі.

Наочним прикладом останнього служать протести, що почалися навесні 2011 року в країнах Північної Африки та Близького Сходу, в результаті яких були повалені правлячі в цих країнах політичні режими. У Сирії та Лівії протести набули характеру кровопролитної громадянської війни. Не менш яскравим і більш тривожним підтвердженням даних тез є події, які сталися в Україні наприкінці 2013-2014 років і трансформувались у громадянське протистояння, що триває досі.

Всі ці масові акції політичного протесту ставлять перед дослідниками не лише і не стільки задачу вивчення окремих акцій, скільки розуміння закономірностей розвитку протестного руху, для виявлення різноманітних сценаріїв подальших подій. Не можна не погодитись із думкою М. Рябчук, коли він, спираючись на наукову спадщину Р. Патнема (R.Putnam), узагальнив: точка, до якої ти прийдеш, залежить від точки, з якої ти вийшов[10].

Вивчення динаміки протестної поведінки дозволить зрозуміти зміст політичного і соціального простору, який формується в сучасній Україні. В певній мірі це дає можливість прогнозувати тенденції розвитку такого роду процесів. Останнє має фундаментальне значення в рамках прийняття управлінських рішень – оскільки важливо враховувати не лише існуючі суспільно-політичні відносини, але й тенденції і динаміку їх розвитку. Ідеальною метою вивчення динаміки політичних протестів є формування законів розвитку протестного руху. Варто звернути увагу на те, що данні закони є не такими, що наказують, а тими, що констатують, тобто фіксують загальні властивості, характеристики протікання політичних протестів.

Тема політичного протесту для вітчизняного дискурсу є відносно новою. Адже, у радянській часи дослідження протесту виникли в 1960-і рр., але їх контекст був іншим. Більшість робіт обмежувалася критикою відповідних західних концепцій, яким протиставлялася теорія класової боротьби і соціальної революції. Починаючи

з 1990-х рр., відбувається поворот дослідників до сучасних вітчизняних концепцій в поясненні феномену протесту. Важливими для дослідження політичних масових рухів протесту є дослідження російських вчених Г. Ділігенського, Є. Здравомислової, В. Костюшева, М. Малютіна. Окремі аспекти діяльності протестних рухів в Україні досліджували такі вітчизняні науковці, як В. Бабкіна, Н. Бабенко, М. Головатий, Ю. Шемшученко, Г. Почепцов. Дослідив розвиток політичних інститутів і політичних еліт України В. Гельман, а також проаналізував динаміку конфліктів і альянсів основних політичних акторів в ході «помаранчевої революції». Розглядали та порівнювали ескалацію протестного руху в Україні 2004 та 2013 рр. такі вчені як А. Колодій, В. Золотарьов.

Вивчення феномену політичного протесту, його потенціал можливий не лише за рахунок теоретичного знання, важливе значення для його вимірювання посідає і емпіричне знання. У цій сфері в Україні до основних напрямів роботи відносяться: а) проведення емпіричних досліджень протесту (Інститут соціології, який плідно співпрацює із соціологічною службою Центру «Демократичні ініціативи» та службою СОЦІС-Геллап; Український центр економічних і політичних досліджень ім. О.Разумкова; Український інститут соціальних досліджень тощо), б) створення баз даних про акції протесту (Є. Головаха й Н. Паніна, В. Хмелько тощо).

Однак, не дивлячись на значний внесок вітчизняних науковців у розробку даної тематики, проблема динаміки протестних рухів України в трансформаційних умовах все таки потребує більш детального розгляду і системного висвітлення.

Автор мав на меті розглянути розвиток протестного руху в сучасній Україні, виявити основні тенденції та особливості масової політичної активності.

Виклад основного матеріалу. Протягом років пострадянського розвитку протестна активність українців мала різну амплітуду коливань і динаміку розвитку. Для окреслення характерних особливостей протестного руху в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття доцільно з огляду на особливості суспільно-владних відносин, виділити основні етапи протестного руху українського суспільства.

Відтак у 1989-1991 рр. основним напрямком суспільного життя була боротьба національно-демократичних сил за проголошення суверенітету та незалежності України. Автор вважає за доцільне

звернутись до подій того часу, як до фінальної стадії протестного руху СРСР, який природно виявився основою до здобуття Україною незалежності та тісно пов'язаний з подальшим розвитком протестних дій вже у новій державі.

Слід констатувати, що масовий протестний рух в Україні у 1989-1991 рр. починався із протидії явищам, які обумовлювали катастрофічні для суспільства наслідки. Проводилися акції, які стосувалися процесів реконструкції в СРСР, статусу української мови, аварії на ЧАЕС, використання ресурсного та економічного запасу України. Передовими політичними силами цього руху були такі національно-державницькі політичні партії та громадські організації як НРУ, УРП, СУМ, УСС тощо. Все завершилося Актом проголошення Незалежності України 24 серпня, референдумом на його підтримку та виборами президента України 1 грудня 1991 р.

Політичні складові протестного руху прямо простежуються і в страйку шахтарів 1989 р., який вважають передоднем страйків 90-х. Приводом стало погіршення соціально-економічної ситуації в країні. Причина ж була прихована у кризі всієї економічної системи радянської моделі управління, наслідком чого й стало загострення соціально-економічних проблем, що спричинило вибух народного протесту. Виходить, що в даних умовах гірники за допомогою страйків виказали знак протесту проти політики в області економіки, яку розробила правляча верхівка. Тобто, явним стає те, що протест був спрямований і проти самої партії, а це є не що інше, як прояв прямого втручання мас у політику. Таким чином, сам по собі страйк є політичною дією.

Під натиском більш плідного в економічному та ідеологічному плані Заходу, намаганнями позбутися опіки «старшого брата» в країнах «соціалістичного табору» та все більш важка для стогнучої радянської економіки підтримка антизахідних режимів в державах «третього світу», фактор масового протестного руху сприяв краху Радянського Союзу.

Наступний етап, на думку автора, слід розпочати з дня прийняття Акта про незалежність та до 1994 року, коли було призначено позачергові вибори Президента та Верховної Ради. У цей період страйки проходили за відпрацьованою схемою попередніх років, з яскраво вираженим соціально-економічним змістом та латентною політичною спрямованістю.

Однак, у цей період, крім непрямого політичного вираження, мали місце і страйки, де політичний аспект превалував. Такого роду страйки, на думку автора, здатні були завдати фатальної шкоди українській державності. Так, в епоху краху СРСР, політичні вимоги страйкарів означали тягу народу позбутися панування тоталітарної системи, а вимоги гірників Донбасу, наприклад, на початку 90-х рр. про проведення референдуму довіри до Верховної Ради, до Президента України та Кабінету Міністрів [7], створювали загрозу руйнування української державності ще на початку її існування. З огляду на цей факт, виникає питання стихійності в робітничому русі. Він на 90-х носив неорганізований характер. На той час аніякій політичній партії чи громадській організації не вдалося його очолити, тим більше об'єднати його під лозунгами своєї ідеології. Мала місце відверта й пряма боротьба за робітництво з метою подальшого захоплення влади як на місцевому рівні, так і в її вищих щаблях. Як приклад, на цій хвилі був сформований уряд Єфима Звягільського, який був головою шахти ім. Засядько. Шахтарів неодноразово використовували для зміни влади в Україні. Страйки часто не забороняли якраз тому, що вони підтримувались урядом, або тими, хто претендував ним стати.

Не варто випускати з поля зору особливу систему взаємодії між самими елітами, що склалась на початковому етапі становлення незалежної держави. На початку незалежності України специфіка існування еліти, здавалося б, принципово змінилася в результаті диференціації соціалістичної верхівки і появи нових політичних, економічних та інтелектуальних еліт, які були породжені провалом комуністичної ідеології. Але значна кількість юридично оформлених політичних партій, які проголосили опозиційність відносно правлячої еліти, не змогли стати реальною опозицією владі. Правляча ж еліта, на той час, відтворювала в суспільстві феномен розвиненого соціалізму, – всесильну «партію влади», відмінність її від попередньої головної комуністичної партії була лише у відсутності видимої ідеологічної доктрини, а сутність, яка полягала в неподільному володінні основними важелями управління економікою та сферою законотворчості, що регулює розподіл власності, залишилась єдиною. «Партія влади» легко пожертвувала ідеологічною складовою і окремими політичними фігурами заради того, щоб законсервувати замкнуту систему регулювання соціально-економічних відносин.

Таким чином, незважаючи на те що в Україні процес диференціації еліт спричинив протистояння владної еліти і опозиції, в суспільстві не знайшлося досить активних і організованих сил, які спроможні були б тривалий еволюційний процес відмирання старої системи перетворити на революційний спалах, спираючись на існуючу масову недовіру владним структурам і невдоволення економічним становищем країни. Так, повністю довіряли Президентові Л. Кравчуку у січні 1994 року лише 9,3 % опитаних, Верховній Раді України – 3,6 % [13]. Це було пов'язано з феноменом розподілу арен впливу між елітами, коли економічна сфера опинилася в руках старої номенклатурної еліти, а ідеологічна – в компетенції найбільш організованої нової еліти, що сформувався навколо ідеї посилення національної державності. Якщо нова номенклатурна і національно-демократична еліти, розділивши сфери впливу, створили потужний «центристський буфер», що стримував соціальний вибух, то праві націоналістичні і ліві комуністичні радикали якраз саме своїм непримиренним суперництвом (на відміну від Росії, де шовіністи та комуністи загальними зусиллями провокували путчі і масові заворушення), знижували потенціал вибухонебезпечного екстремізму. В результаті ні ті, ні інші не змогли заручитися вирішальною підтримкою люмпенізованих і маргінальних верств населення, що складають основну деструктивну силу соціального протесту [4, с. 11].

З 1994 по 1998 роки відбувається подальше становлення протестного руху. Характерною рисою цього періоду стала відсутність агресивних протестних дій, незважаючи на критичний рівень напруженості, що припав саме на ці роки.

Після 1994 року, незважаючи на періодичні сплески протестних акцій, загострення страйкової активності в цілому пішло на спад. Незважаючи на досить значну частоту виступів в окремі роки (1996 р. і 1997р.), тривалість акцій протесту і число учасників конфлікту в цей період пішли на спад. Можна стверджувати, що страйки тепер не досягали масштабу, який дозволяє користуватися ними як зброєю у боротьбі за владу.

Загострення соціально-економічної та політичної ситуації в країні, у цей період, стало доброю основою для поширення впливу лівих сил. Саме в цей період суспільна думка орієнтується на державну підтримку в виробничій сфері, підтримує комуністичну партію, яка стає головною опозиційною силою і кандидатом

у правлячу еліту. Відповідно, на відміну від попереднього періоду, відповідальність за кризу покладають вже не на комуністичний режим, а на демократично обрану владу. Але не дивлячись на це, в українському суспільстві не спостерігається агресивних протестних подій. Свідченням цього були вдалі для лівих парламентські вибори 1994 р., внаслідок яких їм вдалося сформувати у ВР три фракції лівої орієнтації – КПУ, СПУ і СелПУ, які контролювали приблизно третину депутатського корпусу. З ВР II скликання також розпочалась історія спікерства О.Мороза. До того ж, О.Мороз посідає третє місце з 13,33% як єдиний кандидат від лівих політичних сил на президентських виборах 1994 р [1]. Це був останній випадок об'єднання лівих партій заради спільних «ідеологічних» інтересів – надалі переважали власні інтереси кожної партії, а ідеологічні однодумці з інших партій виступали конкурентами, що претендують на ту саму електоральну нішу.

Від 1994 до 1998 року постійно знижувалися соціологічні показники стосовно рівня життя і економічного становища людей. Також відбувається посилення недовіри демократичними політичними інститутами, органам всіх гілок влади та протестних настроїв. Протягом цього періоду давалися взнаки погіршення соціального самопочуття і психологічного стану людей, зростання песимістичних настроїв, посилення соціальної відчуженості [11-13].

Зміна, що привертає особливу увагу в контексті можливої соціально-політичної поведінки, – зростання протестних настроїв, які мали б також підвищувати готовність до неконвенційної, спонтанної, політичної співучасті протягом 1994-1999 рр. Проте, зростання напруженості аж ніяк не підвищує готовність до активних дій, ілюстрацією чому може стати феномен «терпіння нестерпного», коли за критичного рівня напруження в Україні не відбулося активних масових виступів [2, с. 131-132].

Складається ситуація, коли в суспільстві існує досить значний рівень протестних настроїв, прихильність до лівих сил, але протестний рух не отримує своєї масової мобілізаційної реалізації. Автор припускає, що така ситуація викликана, в першу чергу, через відсутність єдиного фронту саме лівих політичних сил, який повинен був очолити протестний потенціал та конвертувати його у дії. Саме на цей період припадає розпад єдиного «лівого фронту». Так, у 1996 р. з'явилась Прогресивна соціалістична партія Н. Вітренко. Взагалі, у різний час з'явилися близько десятка

лише тих «міні-партій» лівого спрямування, що встигли якось нашкодити і відібрати в «лівих гігантів» навіть одну соту відсотка голосів. За таких обставин, лівий рух був ослаблений, і більше не повертався до минулого рівня популярності.

Таким чином, політичні партії, не були здатні перетворити суспільні настрої на реальний механізм боротьби за владу.

У період з 1999 року до 2004 року протестний рух в Україні набуває інших характерних рис. Саме у цей період актуальною стає проблема становлення та функціонування на демократичних засадах нової української політичної нації із загальноприйнятою у сучасному глобальному світі системою політичних, економічних, соціальних та культурних інститутів. Варто відмітити, що саме це питання у своєму дискурсі підіймає політична опозиція, яка завзято починає свою діяльність, після відставки 26 квітня 2001 р. з поста прем'єр-міністра В. Ющенко.

Весною 2001 р. в Україні виникає політична криза, приводом якої стало вбивство опозиційного журналіста Г. Гонгадзе. Під час слідства розкрилися негативні явища у верхніх ешелонах влади. «Касетний скандал» значно підірвав довіру до влади. Були організовані масові демонстрації і протестні дії в рамках акції «Україна без Кучми!». Домогтись свого опозиція не змогла, але авторитет влади був чимало зіпсований не тільки в очах українського суспільства, але і за його межами.

Важливим видається парадокс десятирічного правління Л. Кучми, який полягав у тому, що економічно невдалий період з 1994 по 1999 рік характеризувався політичною стабільністю, тоді як цілком успішний з економічної точки зору другий президентський термін супроводжувався бурхливими політичними заворушеннями і безславно закінчився на достатньо високому показнику зростання ВВП на 12% [5]. Частково причини цього пов'язані з касетним скандалом і провальним вибором наступника на президентських виборах 2004 року. Однак ці події зіграли роль «спускового гачка», слід зауважити, що у цих подіях приховувалися більш глибокі причини, які були пов'язані, перш за все з тим, що сформована у попередні роки система вступила в протиріччя і з потребами найактивніших верств населення, і з інтересами впливових опозиційних політичних еліт, що не знайшли (чи втратили) своє місце в усталеній владній ієрархії. Перший елітарний бунт проти Президента Л. Кучми у 2001 році не увінчався успіхом тому,

що ресурси правлячої системи ще не були вичерпані, і для переважної більшості населення збереження стабільності мало більше значення, ніж можливість відправити Л.Кучму у відставку [3].

Навпаки, перед 2004 роком спостерігалось зростання рівня життя і соціального самопочуття більшості населення. Відчувши певну свободу від втомної боротьби за фізичне виживання, чимало громадян України виявили інтерес до політичних подій, пов'язаних із закінченням «епохи Кучми» і необхідністю вибору його спадкоємця. Різке зростання політичної участі громадян України в останній період президентської виборчої кампанії 2004 року, протистояння влади та опозиції за підтримки значної кількості людей по всій країні з центром на Майдані Незалежності у Києві, визнання другого туру президентських виборів недійсними та неконституційне призначення повторного голосування, перемога В. Ющенка – всі ці події стійко утвердились у свідомості українця як «помаранчева революція».

Протестний рух 2005-2010 років носить порівняно пасивний характер в сфері політики. Так у 2005 році найбільше (половина респондентів – 50,7 %) вважали, що події в країні розвиваються у правильному напрямі. Інститутом соціології НАН України на основі опитувань було отримано результати, які дають змогу спостерігати динаміку громадсько-політичних практик, зокрема й деяких протестних дій в Україні. Дослідники наголошують, що після подій 2004 р. природнім було зниження політичної активності. Згідно опитування у жодному із перелічених у анкеті заходів не брали участі у 2006 р. – 64,7%, у 2007 р. – 79,9%, у 2009 р. – 83, % [11]. У незаконних акціях протесту брали участь менше 1%, проте простежується тенденція до збільшення кількості їх учасників, тоді як кількість учасників законних мітингів та демонстрацій зменшилася від 7, 9% у 2006 р. до 4% у 2009 р. Загалом, дані показують, що участь населення у протестних діях незначна, проте її кількість збільшується [12]. У цей період можна казати про відсутність яскраво-вираженого механізму зв'язку між політичними силами та масовою протестною активністю.

Наступний етап протестного руху починається після виборів президента України 2010 року і продовжується до кінця 2013 року. У період з вересня 2010 до березня 2011 року основним чинником протестів на політичному ґрунті стала реакція окремих суспільних груп на ініційовані владою реформи. Ні прийняття нового

податкового кодексу, ні мовний закон не зміг у достатній мірі мобілізувати народ на боротьбу. Проте за даними соціологів протягом 2011-2012 років протестна активність українців наростала, проте не мала необхідного концентрованого розмаху [8-9]. 2012-2013 роки стали рекордними в плані кількості протестів.

До того ж, до 2013 року держава була перетворена на механізм системної корупції і витіснення на узбіччя фінансово-політичних угруповань, які разом з «сім'єю» були акціонерами Партії регіонів, що підірвало внутрішню стійкість режиму і посилили опір різних фрагментів українського суспільства.

Панування Віктора Януковича консолідувало проти себе несумісні раніше групи в один антиурядовий рух. Соціал-націоналісти і проєвропейські ліберали, праві і ліві, активісти протестних рухів і байдужі до листопада 2013 громадяни вимушено об'єдналися в спробі зменшити небезпеку від держави. Внаслідок неефективних каральних і адміністративних заходів влади і глибоких протиріч між навколо владними фінансово-політичними групами, повстанці перемогли в Києві.

Ситуація, що складалась на той час, сприяла формуванню значного протестного потенціалу в Україні, але він актуалізувався суспільно-резонансною подією, яка була інспірована політичними, економічними елітами, що і призвела до виникнення Євромайдана, з яким безпосередньо пов'язаний сучасний етап протестного руху.

Нинішній етап пов'язаний з ескалацією протестного руху. Саме він призвів до тих подій, що не закінчилися і до сьогодні. Євромайдан – це явище, яке є чимось значно більшим, ніж протест проти відмови від Асоціації з ЄС, це широкомасштабний антивладний, протисистемний рух, що об'єднав у собі великі верстви громадян. Події сьогодні можна порівняти з вибухом невдоволення владою, прояву громадянської активності та свободи. Подібний пік-вибух масової мобілізації можна було спостерігати під час четвертого етапу протестного руху у 2004 році. Несправедливість, відверте нехтування правами людей, нездійсненні мрії і сподівання сприяли об'єднанню людей на спільну дію. Така дія стає тим атрактором, який впливаючи на систему приводе її до біфуркаційної точки, що може закінчитись як порядком так і хаосом.

Розглянувши етапи розвитку протестного руху в Україні, доцільним вдається використання теоретичної моделі, яка була

запропонована Ольшанським, щодо розвитку масових настроїв. Науковець виокремлює 4 основних етапи: від бродіння та повороту, до підйому і відкату [6]. Коли протестні настрої з 1991 року по 1999 рік мали форму бродіння, що характеризувалось невиразним занепокоєнням, відчуттям соціально-політичного дискомфорту. Відбувається атамізоване, неоформлене в ідеологічному плані невдоволення, що у більшості носить суто економічний характер.

Наступний етап – поворот – коли відбувається якісна зміна стану настроїв політичних мас. Невиразні відчуття і розпливчасті переживання кристалізуються і набувають певні політичні форми. Від первинної «незадоволеності», що виникає з приводу тих або інших конкретних сфер життя, іде поворот до афектно-когнітивних розбіжностей бажаного і реального життя, причини яких бачаться в політичній сфері, конкретно – в устрої влади [6]. І протестні акції УБК є цьому доказом.

Підйом, за Ольшанським, пов'язаний з появою дійсно масових настроїв [6]. До цього часу зі всієї безлічі конкретних настроїв, пов'язаних з окремими явищами, що викликали їх, і процесами, виділяється домінуючий політичний настрій, який формує масу. За рахунок циркуляції цей настрій швидко посилюється, досягаючи такого рівня інтенсивності, який потребує негайного розв'язання. Цей період в Україні, на відмінну від інших був досить короткочасним, його можна пов'язати з подіями «помаранчевої революції» у листопаді-грудні 2004 року. Коли кожен п'ятий українець прийняв участь у цих подіях, відбулась загальна мобілізація мас. Перший цикл, який тривав 13 років, закінчився помаранчевою революцією, яка сприяла відкату протестних настроїв. Ілюзорно були задоволені вимоги протестної маси, в результаті чого спостерігається відкат у 2005 році. Але вже у 2008 році Україна повернулася до вихідної точки 1991 року, щоправда, на зовсім іншому рівні. Розпочався наступний цикл. Спостерігаються зміни у суспільних настроях в сторону напруженості, що дає підстави говорити про формування нового етапу бродіння, який демонструє циклічність розвитку протестних настроїв.

З 2010 р. по 2013 р. ми можемо казати про поступовий перехід до стадії повороту. Не дивлячись на те, що у 2012 році відбулись вибори до Верховної Ради, а масової мобілізації не спостерігалось, що можна пояснити тим, що опозиційні сили, уособлювали в собі саме ті представники, які не виправдали «постпомаранчеві очікування»,

все ж кількість виступів саме політичного спрямування збільшувалась, суспільство все більш усвідомлювало, криза криється саме в політичному устрої правлячої влади. До кінця 2013 р. з усієї безлічі конкретних настроїв, пов'язаних з окремими викликами їх явищами і процесами, виділяється домінантний політичний настрій. Відповідаючи найбільш поширеним домаганням, він швидко поширився, формуючи масу – «Євромайдан». На цій стадії настрої вже був цілком оформлений в ідеологічному і політичному відношенні, за ним стояли необхідні гасла, він викликав конкретні політичні дії. Зазвичай ця стадія веде до реалізації домагань і, тим самим, до розв'язання невдоволення. В результаті чого настає четвертий етап – відкат. Але, спостерігаючи українські реалії, стає зрозумілим, що поки зарано говорити про стадію відкату у другій хвилі існування українського протестного руху. На відміну від стадії підйому першої хвилі, яка тривала незначний проміжок часу, події які розпочались наприкінці 2013 р. досі не вщухають, хоча і мають зовсім інший вигляд.

Таким чином, сьогодні суспільство опинилося в ситуації як з складно передбачуваним нинішнім, так і не прогнозованим і загрозливим майбутнім станом буття.

Бібліографічний список:

1. Вибори Президента 1999 року. Результати голосування [Електронний ресурс] // Центральна Виборча Комісія України. Офіційний веб-сайт. – 1999. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vp1999/WEBPROC0>.
2. Голов О. Росіяни й українці у травні 1998 р.: сприйняття та оцінки поточної ситуації / О. Голов // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1999. – № 1. – С. 131 – 132.
3. Головаха Е. И. Панина Н.В. Основные этапы и тенденции трансформации украинского общества: от перестройки до «оранжевой революции» / Е. И. Головаха, Н. В. Панина // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2006. – № 3. – С. 32 – 51.
4. Головаха Е. И. Постсоветская деинституционализация и становление новых социальных институтов в украинском обществе / Е. И. Головаха, Н. В. Панина // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2001. – № 4. – С. 5 – 22.
5. Державна служба статистики України. Офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Ольшанский Д. В. Массовые настроения в политике / Д. В. Ольшанский. – М.: Прин-Ди, 1995. – 180 с.

7. Поточний архів профспілкового комітету в/о «Артемвугілля», м. Горлівка, ф. 2197, оп. 3, спр. 456, червень 1993 р., 10 арк.
8. Протести, перемоги і репресії в Україні за 2011 рік [Електронний ресурс] // Центр дослідження суспільства. Офіційний веб-сайт. – 2011. – Режим доступу: <http://cedos.org.ua/protestmonitor/reports/2011>.
9. Протести, перемоги і репресії в Україні за 2012 рік [Електронний ресурс] // Центр дослідження суспільства. Офіційний веб-сайт. – 2012. – Режим доступу: <http://cedos.org.ua/protestmonitor/reports/2012>.
10. Рябчук М. Залежність від шляху [Електронний ресурс] / М. Рябчук // Українська правда. – 7 січня 2010. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/01/7/4587024/?attempt=1>.
12. Українське суспільство 1992-2010. Соціологічний моніторинг: наук. вид. / НАН України, Ін-т. соціології; [за ред. В. М. Ворони, М. О. Шульги]. – Київ: ІС НАНУ, 2010. – 636 с.
13. Українське суспільство 1992-2008 рр. Соціологічний моніторинг: наук. вид. / НАН України, Ін-т. соціології; [за ред. В. М. Ворони, М.О. Шульги]. – Київ: ІС НАНУ, 2008. – 656 с.
14. Українське суспільство 1994-2004. Моніторинг соціальних змін: монографія / НАН України, Ін-т. соціології; [за ред. В. М. Ворони, М. О. Шульги]. – Київ: ІС НАНУ, 2004. – 708 с.

Протест в современном мире получил широкий размах, став, таким образом, не только актуальной, но и острой проблемой. Все эти массовые акции ставят перед исследователями не столько задачу изучения отдельных акций, сколько понимание закономерностей развития протестного движения, для выявления различных сценариев дальнейших событий. В статье предложены этапы протестного политического движения в Украине. На основе рассмотренных этапов считается целесообразным наложение полученных результатов на циклично-волновую теорию развития общественно-политических процессов.

The protest has had a wide scale in the modern world, so that it became not only relevant, but also an acute problem. All these mass actions of political protest make researchers not only to study the problem of individual stocks, but also to understand the laws of the protest movement for to identifying various scenarios of further developments. Stages of the protest political movement are proposed on the basis of characteristics of the social and power relations in the article. The imposition of the results on the cyclically-wave theory of socio-political processes based on appropriate steps.